

סוסיטא

מבט על העיר בתום 11 עונות חפירה (2000-2010)

מאת כחפי' ארתור סג"ל וד"ר מיכאל איזנברג

כבר בשנת 1885 עשה החוקר הגרמני ג' שומכר (G. Schumacher) סקר מפורט בסוסיטא שבו זיהה את רשת הרחובות ורבים ממבני הציבור שבה, ולמרות זאת החפירות באתר החלו למעשה רק בשנת 2000. החפירה בסוסיטא מתבצעת מטעם המכון לארכאולוגיה על שם זימן אשר באוניברסיטת חיפה. בראש משלחות החפירה עומדים פרופ' ארתור סג"ל וד"ר מיכאל איזנברג. למשלחת הישראלית הצטרפו שתי משלחות מחו"ל: האחת, המשלחת מטעם המרכז לארכאולוגיה ים תיכונית שליד האקדמיה הפולנית למדעים בוורשה, שהשתתפותה מומנה בעשר עונות החפירה הראשונות במסגרת ההסכם לשיתוף פעולה מדעי בין האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים לבין האקדמיה הפולנית למדעים, הסכם שנחתם בין האקדמיות בשנת 1990. השנייה, המכון לתאולוגיה באוניברסיטת קונקורדיה (Concordia) בסנט פול, מינסוטה (Sant Paul, Minnesota)¹. עד כה היו באתר 11 עונות חפירה. כל עונה חלה מדי שנה בשנה במרוצת חודש יולי. אל חברי המשלחות הקבועים מצטרפים מדי עונה מתנדבים רבים מהארץ ומחוצה לה.²

פתח דבר

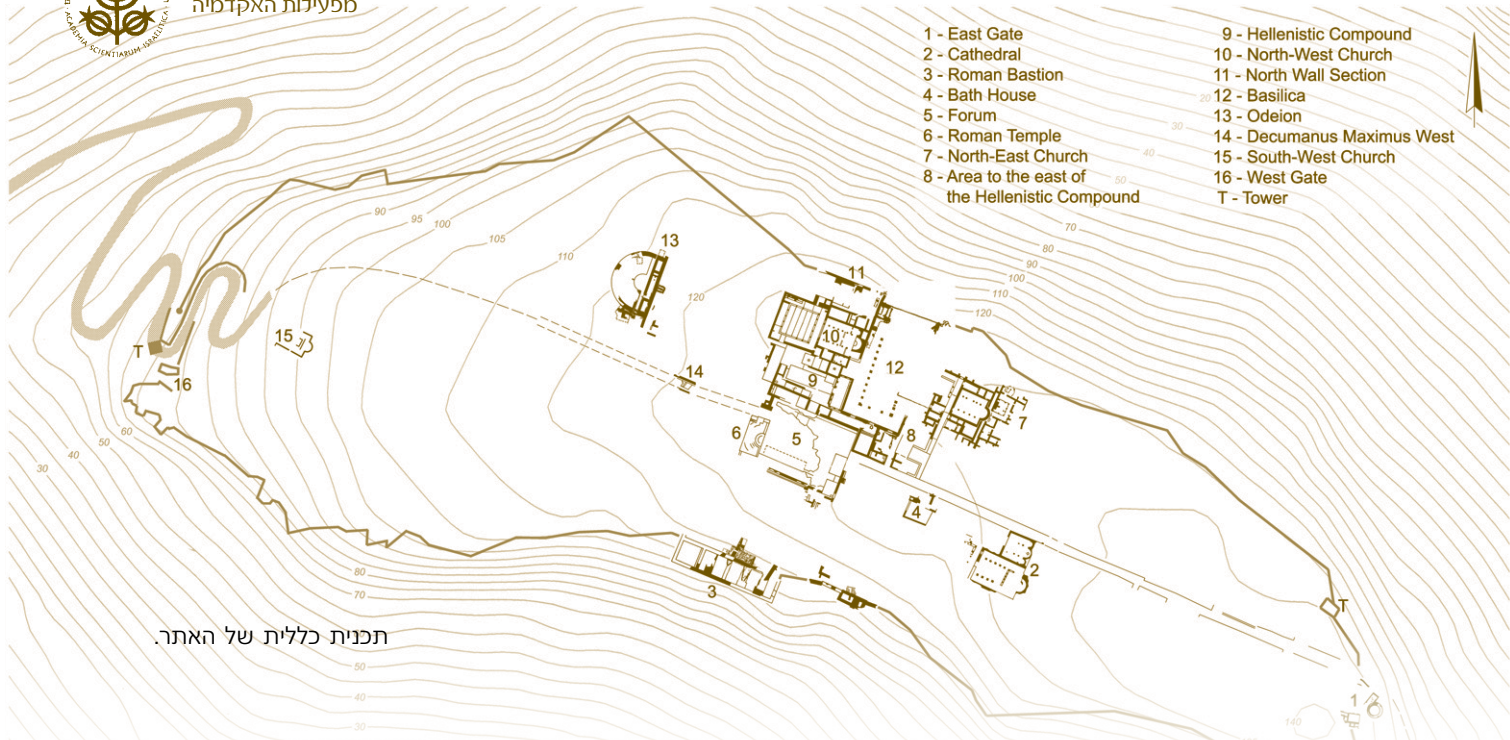
איתנה (כ-1350 מ' אורכה), ובה היו שני שערים: המזרחי נמצא בקצהו המערבי של האוכף, והאחר – בקצהו המערבי של ההר. מהשער המערבי היה אפשר לרדת אל חוף כינרת בדרך תלולה המתפתלת כשביל הנחש מראש ההר ועד לחוף האגם.

שני קילומטרים בלבד מפרידים בין חופה המזרחי של הכינרת לבין הר סוסיטא, המתנשא לגובה של 350 מ' מעל פני האגם. יופיו של המקום ועוד תכונות שלו, שנספר עליהן בהמשך, משכו במאה ה-2 לפנה"ס את השליטים הסלווקים לייסד בו עיר. להר סוסיטא מתאר דמוי מלבן: כ-600 מ' אורכו וכ-250 מ' רוחבו. ראש ההר שטוח למדי ומשתפל במתינות ממזרח כלפי מערב. אך החשוב מכול הוא הנתון הזה: סוסיטא מנותקת כמעט לחלוטין מסביבתה, ורק אוכף צר מחבר בינה לבין המורדות הדרום-מערביים של הרי רמת הגולן. על אף העובדה שהר סוסיטא, למעט צדו המזרחי, מוקף גאיות עמוקים ובלתי עבירים, הוקפה העיר חומה

תולדות האתר

בראשית המאה ה-2 נשלטה ארץ ישראל על ידי הממלכה הסלווקית האדירה. המלכים הסלווקים ביקשו לחזק את אחיזתם באזורי הממלכה השונים באמצעות ייסוד ערים חדשות. אוכלוסייתן של ערים אלה הייתה אוכלוסייה סורר-פניקית מיוונת, אשר דיברה יוונית וראתה את עצמה נושאת

- 1 המשלחת הפולנית השתתפה בחפירות בעשר העונות הראשונות, בשנים 2000-2009, וזאת הודות לסיוע שהגישה למשלחת הפולנית האקדמיה הישראלית הלאומית למדעים. בראש המשלחת הפולנית עמדו פרופ' יולנטה מלינרצ'יק (Prof. Jolanta Mlynarczyk) וד"ר מריוש בורדיביץ' (Dr. Mariusz Burdajewicz). משימתה של המשלחת הפולנית הייתה לחשוף את הכנסייה הצפון-מערבית. משימה זו הושלמה בקיץ 2008. בראש המשלחת האמריקאית, השוקדת על חשיפתה של הכנסייה הצפון-מזרחית, עומד פרופ' מרק שולר (Prof. Mark Shuler).
- 2 בד בבד עם החפירה מתבצעות פעולות השימור. עם חשיפתם של מכלולי הבנייה העתיקים יש לדאוג מיד לחיזוק הקירות, הטייחים וממצאים אחרים. בלא פעולות שימור אלה ירדו מאמצי החופרים לטמיון בשל פגיעותם הרבה של הממצאים. נוסף על השימור נעשות פעולות ההכנה לשחזור חלקי או שלם של אותם מכלולי הבנייה שנשתמרו היטב.

תכנית כללית של האתר.

תהליך ההתנצרות שעבר על האימפריום הרומי מאז המאה ה-4 לספ"נ לא פסח על סוסיתא. שמונה הכנסיות שהוקמו בה במרוצת התקופה הביזנטית הן עדות לתהליך התנצרות יסודי ועמוק שעבר על תושבי סוסיתא במאות ה-4-7 לספ"נ. הכיבוש הערבי במחצית הראשונה של המאה ה-7 לספ"נ לא היה אלים ותושבי סוסיתא המשיכו לנהל את חייהם כבימים ימימה. אך ב-18 בינואר בשנת 749 לספ"נ פקדה את ארץ ישראל רעידת אדמה קטלנית בעצמתה. פגיעתה בסוסיתא הייתה כה חמורה, עד כי תושביה נטשוה לחלוטין ולא שבו אליה עוד.

בתום מלחמת העולם הראשונה (1918), כשהתדיינו הבריטים והצרפתים על קו הגבול בין המנדט הבריטי על ארץ ישראל לבין זה הצרפתי על סוריה, נכלל הר סוסיתא בגבולות ארץ ישראל המנדטורית. ניסיונות הסורים להשתלט על סוסיתא במלחמת העצמאות לא צלחו. בראשית שנות ה-50 הקים צה"ל על ההר מוצב, שנותר על כנו עד שנת 1967. בתום מלחמת ששת הימים פינה צה"ל את ההר וכמה שנים לאחר מכן הוכרז הר סוסיתא והאזור סביב לו כגן לאומי.³

המסורת של התרבות היוונית. ואמנם, מראשיתה הייתה סוסיתא, ששמה היווני היה אנטיוכיה-היפוס (פירוש המילה היפוס ביוונית הוא סוס), לפוליס (polis) לכל דבר. עם השתלטות הרומאים על האגן המזרחי של הים התיכון (החל בשנת 63 לפנה"ס) הייתה סוסיתא אחת מערי הֶדֶקְפּוּלִיס (Decapolis; ביוונית – עשר ערים). ערים אלו היוו גוש יישובי, שעליו נמנו בין היתר שכנתה של סוסיתא מדרום, הלא היא גדרה (היום אום-קיס, בממלכת ירדן), ובית שאן, שנקראה בתקופה ההיא סקיתופוליס. ערים אלו היו מוקד רב השפעה של התרבות היוונית בתוך אזור שהיה מיושב ברובו באוכלוסייה שמית, שבה היו היהודים לרוב. ואמנם העוינות בין סוסיתא הנכרית לבין טבריה היהודית הייתה לשם דבר בעת העתיקה. השלטון הרומי היה נוח וסובלני למדי וראה בערים המיוונות משענת לשלטונו. ואמנם, בין שלהי המאה ה-1 לספ"נ ועד אמצע המאה ה-3 לספ"נ, תקופה המכונה תקופת "השלום הרומי" (Pax Romana), עברו על סוסיתא ימי פריחה ושגשוג. רוב בנייני הציבור, ששרידיהם עדיין ניכרים בעיר, הוקמו בתקופה ההיא.

3 היות שהאתר הארכאולוגי ממוקם בשטח גן לאומי, משלחת החפירות, השוקדת זה 11 שנים ברציפות על חשיפתה של סוסיתא, זוכה לסיוע ניכר מטעם רשות הטבע והגנים. זו הזדמנות נאותה להודות לרשות על העזרה הרבה שהם מושיטים לאנשי המשלחת מדי עונה בעונה. בלא הסיוע הלוגיסטי והכספי של הרשות לא הייתה החפירה בסוסיתא יוצאת אל הפועל.

סוסיטא. תצלום אוויר. צולם מיד עם סיומה של העונה ה-11 ביולי 2010. מבט ממערב (צילם מר אברהם גרייצר).

תיאור האתר

לעין. מערבית לשער, מרחק כמה עשרות מטרים ממנו, נבחין ברחובה הראשי של סוסיטא, החוצה אותה למלוא אורכה, ממזרח למערב, מרחק של כ-600 מ'. זהו הדקומנוס מקסימוס (decumanus maximus), שעד כה חשפנו ממנו כ-240 מ' בקטע שבין השער המזרחי לבין הפורום. כמה רחובות שכיוונם צפון-דרום, הנקראים קרדינס (cardines), צורת רבים של cardo בלטינית), מצטלבים עם הדקומנוס מקסימוס בזווית ישרה ויוצרים רשת רחובות ומבנינים (גושי בנייה; insulae בלטינית), המעידים שסוסיטא הייתה בעלת תכנית עיר אורתוגונאלית קפדנית ביותר. עם ההתקדמות לאורך רחובה הראשי של העיר מבחינים בשני מבנים מצופים אבן בזלת, בעלי גגות בטון שטוחים, שהוקמו על ידי צה"ל כחלק ממוצב סוסיטא. מבנים אלה משמשים עתה את המשלחת הארכאולוגית. ליד המבנה הדרומי מבין השניים נראה את שרידי הקתדרלה של סוסיטא. כנסייה מרשימה זו נחרבה, כמו יתר מבני העיר, ברעש האדמה שפקד את העיר בשנת 749. עמודי הגרניט והשיש, השכובים בזווית אחידה על רצפת הכנסייה, הם עדות אילמת לעצמת הרעש ששם קץ לחיים שנמשכו בעיר יותר מאלף שנים.

הואיל והיום, כמו בעבר, הגישה הנוחה אל הר סוסיטא היא ממזרח, נתאר גם אנחנו את האתר לפי סדר ההגעה וההליכה ממזרח למערב. נסיעה קצרה בת דקות אחדות תביא אותנו מאזור קיבוץ עין גב עד לאוכף, ודרכו נעלה ברגל אל סוסיטא. אך בטרם העלייה טוב נעשה אם נתבונן סביב בנקרופוליס (necropolis) (ביוונית: עיר המתים), כלומר בית הקברות של סוסיטא, שעיקרו חצוב במורדות הגבעות שממזרח ומדרום-מזרח לאוכף. על גבי זה האחרון נבחין בשרידיהם של מבני קבורה, הלא הם המאוזוליא (mausolea), צורת רבים של (mausoleum), כלומר מבני קבורה של עשירי סוסיטא. אפשר להבחין כאן בארונות קבורה מאבן (סקרופגים) הפזורים על פני השטח. בעלייה אל הר סוסיטא נבחין בחפיר אשר היה לחלק מביצורי העיר וגם בחוליות אבן של צינור המים. חוליות אלו אינן אלא חלק מאמת המים שהביאה אל סוסיטא, הנעדרת מקורות מים משלה, מי מעיינות ממרחק קילומטרים רבים. השביל שעל גבי האוכף מסתיים אל מול שערה המזרחי של סוסיטא. מהשער, שהיה בעל מעבר אחד, שרד מגדל עגול איתן אשר הגן על השער עצמו מדרום. טיב בנייתם המשובח של המגדל וקטעי החומה שלידו ניכר

הפורום. תצלום אוויר. תן דעתך על עמודי הגרנית המפוזרים בפינה הצפון-מזרחית של הפורום, עדות לרעידת האדמה הקטלנית של שנת 749 לספה"נ (SkyView Photography Ltd).

החברתית, המנהלית והכלכלית של תושבי העיר. כאשר תנאי מזג האוויר לא אפשרו פעילות בפורום, העניקה הב סיליקה מחסה נוח להמשיך ולקיים את שגרת החיים במבנה רחב ידיים ומקורה. הבסיליקה ההולכת ונחשפת בסוסיתא היא מבנה ציבורי מרשים (מידותיו: 30x55 מ'), הבנוי אבני גזית. נראה כי

נתאר עתה את מכלולי הבנייה העיקריים שנחשפו עד כה בסוסיתא. נתחיל בפורום ולאחר מכן נתמקד במבנים שונים שסביבו:

❖ הפורום (forum)

כמו בכל עיר רומית כך גם בסוסיתא היה הפורום לב לבה של העיר וסביבו היו ממוקמים בנייני ציבור מרכזיים. בפורום התנהלו חיי החברה, המסחר, וכאן גם היה המפגש החברתי היום-יומי של התושבים. הפורום של סוסיתא היה לרחבה ריבועית במתארה (42x42 מ'), אשר רוצפה לוחות אבן בזלת מלבניים, הסדורים בקפידה רבה. הפורום הוקף בסטווים של עמודי גרניט אפורים מהצד המזרחי ומהצד הצפוני גם יחד. סטווים אלה, אשר העניקו לפורום מראה הדור ומרשים, נשאו גגות חד-שיפועיים שיצרו מרחבים מוצלים בין הסטווים לבין חזיתות המבנים שהוקמו סביב הפורום. הניצב במרכז הפורום, כפי שהוא נשתמר היום, ישים ודאי לב לגזעי העמודים המפוזרים על פני הרחבה המרוצפת, עדות לרעידת האדמה הקטלנית של שנת 749 ספירה.

מתחת לחלקו הדרומי של הפורום משתרע מאגר המים המרכזי של סוסיתא. הואיל ובסוסיתא לא היו מקורות מים, נאלצו התושבים לבנות אמת מים שבאמצעותה הובאו המים לעיר ממרחק של 14 ק"מ. שרידי האמה ניכרים היטב על גבי האוכף שממזרח לסוסיתא. הקטע האחרון של האמה עשוי צינור שהונח מתחת לרחובה הראשי של העיר. צינור זה, המורכב מחוליות מאבן בזלת, הן עדות מאלפת ליכולתם של מהנדסים בני המאה ה-1 לספה"נ. אל המאגר, אשר נשתמר היטב, אפשר לרדת ממפלס הפורום בגרם מדרגות, שאף הוא שרד ברובו. המאגר קורה בקמרון חביתי (כלומר, חצי עגול במתארו) מרשים, אשר נבנה אבני גיר ונשתמר בשלמותו עד היום.

❖ הבסיליקה

הבסיליקה היא מבנה ציבורי מרכזי המצוי בכל עיר רומית כשהוא ממוקם בסמוך לפורום. אפשר להגדיר את הבסיליקה כתחליף מקורה לפורום הפתוח. זה האחרון, כפי שהוסבר לעיל, אינו אלא רחבה פתוחה שבה התרכזה הפעילות

חלקה הדרומי של הבסיליקה כפי שנחשף בתום העונה ה-11 ביולי 2010. מבט לכיוון דרום (צילם: ד"ר מיכאל איזנברג)

❖ מבנה הקליבה (kalybe)

מבנה זה, השמור היטב עד לגובה של כ-3 מ', תוחם את הפורום ממערב. מתארו מלבני ובמרכז חזיתו הפונה אל הפורום קרועה גומחה חצי עגולה, שבה הוצב בזמנו פסל הקיסר. זהו מבנה פולחני פתוח אשר שימש לפולחן הקיסרים. כל עיר ועיר ברחבי האימפריה הרומית נהגה לקיים פולחן מעין זה כביטוי לנאמנות לשלטון האימפריאלי.

❖ המתחם הפולחני הראשי (temenos)

קיר איתן, הבנוי אבני בזלת בעלות סיתות שוליים וזיז בולט באמצע, תוחם את רחבת הפורום מצפון. נדבכי הקיר, הסדורים במקצב קבוע של ראש-פתיח, מסגירים שקיר זה אינו אלא חלק במתחם אשר הוקם כנראה בשלהי התקופה ההלניסטית (סוף המאה ה-2 –ראשית המאה ה-1 לפנה"ס). זהו היחיד מבין מכלולי הבנייה שנחשפו עד כה בסוסיתא שהוקם טרם התקופה הרומית. במרכז המתחם, שהיה מוקף מארבעה צדדים בקירות איתנים, הוקם מקדש, ששרדו ממנו רק אבני בנייה אחדות, שגילינו אותן בשימוש משני במבנים מאוחרים יותר. על גבי המקדש ההלניסטי הקימו הרומאים כבר בשלהי המאה ה-1 לפנה"ס מקדש משלהם. מהמקדש

את זמן הקמתה יש לקבוע לסוף המאה ה-1 לספה"נ או לראשית המאה ה-2. תכניתה מלבנית וציר האורך שלה צפון-דרום. היא ממוקמת בפינתו הצפון-מזרחית של הפורום, ונפתחת אליו בקיר הדרומי הקצר, שקרועים בו שלושה פתחים. אלה האחרונים הבטיחו מעבר נוח ויעיל בין הפורום לבין הבסיליקה. הקירוי של הבסיליקה נישא על גבי ארבעה סטווים של עמודים, אשר הוקמו במקביל לארבעת הקירות. מערך סטווים מעין זה יצר אולם תווך במרכז וארבע סיטראות, שהשתרעו במקביל לארבעת הקירות של הבסיליקה. אלה האחרונים עוטרו בצדם הפנימי באומנות אחוזות (pilasters), שנעשו בסטוקו (טיח מכור). מול כל אחד מעמודי הסטווים הייתה אומנה אחוזה. דבר זה העניק מראה נעים לעין ו"שבר" את שיעמום משטחי הקירות הגדולים. חללה הפנימי של הבסיליקה היה צבוע בצבעים עזים למדי, בגוני ירוק אדום, כחול וכתום. הפריטים הארכיטקטוניים אשר נחשפו בין מפולות הבסיליקה, דוגמת חוליות העמודים, הכותרות הקורינתיות, האפריזים או הבסיסים, מצטיינים בעיבודם המשובח. הקירות, העמודים והכותרות נעשו באבן בזלת, אך היו גם פריטים ארכיטקטוניים שהיו עשויים שיש.

(odeion ביוונית, odeum בלטינית) הוא מתקן שעשועים רומי מובהק. הקדום שבמבני האודאון המוכר לנו היום הוא זה שנחשף בפומפיי (Pompeii) וזמנו ראשית המאה ה-1 לפנה"ס. הגדרתו של האודאון פשוטה: זהו מבנה דמוי תאטרון אך קטן יותר ומקורה. כפי שמעיד שמו, הוא אינו מיועד, כמו התאטרון, להעלאת מחזות בפני קהלים של אלפים אלא לאירועים אינטימיים יותר, דוגמת הקראת שירה בליווי מוזיקה לקהל קטן ואיכותי. מכאן שעצם קיומו של אודאון בסוסיתא מעיד שכבר בסוף המאה ה-1 לספה"נ היה בסוסיתא קהל צרכנים איכותי, שביקש לצפות באירועים תרבותיים המיועדים לאוהבי השירה היוונית הקלסית. ראוי להזכיר שבמאות הראשונות לספה"נ נעלמו הטרגדיות והקומדיות כמעט לחלוטין מעל בימות התאטרות, ואת מקומן תפסו מופעי המימוס והפנטומימות, שהצטיינו באופיים ההמוני והגס. מכאן שעצם קיומו של האודאון בסוסיתא שופך אור על זיקתה של האצולה העירונית המקומית לתרבות הקלסית. האודאון של סוסיתא ממוקם כ-80 מ' ממערב לפורום. למבנה מתאר חצי עגול אופייני. ציר האורך (27 מ') צפון-דרום וציר הרוחב (21 מ') הוא מזרח-מערב. צדו המזרחי של האודאון מלבני, ואילו צדו המערבי חצי עגול.

הרומי נותרו בשטח שרידים רבים יותר. גרם המדרגות התחום מצפונה ומדרומו במעקי אבן משופעים הוא השריד היחיד של המקדש הרומי שאפשר להבחין בו על פני השטח. על גבי המקדש הרומי, כאות ניצחון הנצרות על הדת האלילית, הוקמה במאה ה-5 לספה"נ כנסייה (ראו להלן). מאלף הוא שקדושתו של מתחם זה, הממוקם בלב לבה של סוסיתא, נמשכה ברציפות החל מהתקופה ההלניסטית, דרך התקופה הרומית וכלה בתקופה הביזנטית.

❖ מכלול בית המרחץ המרכזי

בית המרחץ המרכזי השתרע ממזרח לפורום. הוא כולל את בית המרחץ עצמו ואת הרחבה הקטורה (palaestra) שבמרכזה ברכת שחייה פתוחה (natatio). אף על פי שעדיין לא התחלנו בחפירה במקום, ניכר היטב על פי השרידים שנראים היטב על פני השטח שלפנינו מכלול ציבורי רב רושם. יש בכוונת המשלחת לפתוח בחפירת מכלול זה בעתיד הקרוב.

❖ האודאון

שמו היווני של מתקן שעשועים זה – שמקורו במילה אודה (ode) שפירושה שיר – עלול לבלבל, שהרי האודאון

האודיאון, תצלום אוויר (SkyView Photography Ltd)

הכנסייה הצפון-מזרחית (נחפרה על ידי המשלחת האמריקאית).
תצלום אוויר (SkyView Photography Ltd).

חקלאיים, כגון שלוש גתות ובית בד. הכנסייה הוקמה מאבני הבנייה של המבנים הקדומים מהתקופות ההלניסטית והרומית. לאולם התפילה, שציר האורך שלו מזרח-מערב, מתאר מלבני, ושתי שורות עמודים מחלקות אותו לאולם תווך ולשתי סיטראות. במרכז הקיר הקצר המזרחי נמצא האפסיס (גומחה חצי עגולה, המקורה בחצי כיפה), ואילו ממערב לאולם התפילה משתרעת רחבה קטורה (אטריום), המרוצפת לוחות אבן מבזלת. לעומת זאת אולם התפילה רוצף כולו פסיפס נאה, ששולבו בו שתי כתובות יווניות קצרות ובהן שמות הנדבנים.

❖ מכלול הכנסייה הצפון-מזרחית

הכנסייה הצפון-מזרחית ממוקמת כ-50 מ' ממזרח לשכנתה, הכנסייה הצפון-מערבית. על אף היותה קטנה יותר ושמורה פחות לוותה חפירתה בהפתעות לא מעטות. הבולטת שבהן הייתה חשיפתו של ארון מתים (סַרְקוֹפֶג) העשוי אבן גיר

לאודאון שני חלקים עיקריים:

- א. מערך הבמה (scaena) המלבני, שבמרכזו הבמה עצמה, שנקראה ביוונית logeion ובלטינית pulpitum.
  - ב. מערכת המושבים (koilon ביוונית, cavea בלטינית). למערכת המושבים מתאר חצי עגול, ואף על פי שהמושבים עצמם לא שרדו, היה אפשר לחשב שבאודאון של סוסיתא היו 11 שורות מושבים סדורים בצורה מדורגת בחצי עיגול, והיה אפשר להושיב בהם כ-500 צופים.
- בין מערך הבמה לבין מערכת המושבים הפריד משטח חצי עגול במתארו, המכונה orchestra, אשר רוצף לוחות שיש מלבניים.
- האודאון של סוסיתא הוא מבנה קטן לעומת דומים לו שנחפרו ברחבי האימפריה הרומית, באיטליה, ביוון או באסיה הקטנה, אך הוא מצטיין בטיב בנייתו המשובח ובתכנונו הקפדני.

הכנסיות בסוסיתא

היום ידוע לנו על קיומן של שמונה כנסיות בשטחה של העיר. המשלחת שלנו חשפה שתיים⁴: הכנסייה הצפון-מערבית נחפרה על ידי המשלחת הפולנית, וזו הצפון-מזרחית נחשפה בידי המשלחת האמריקאית. ראוי להדגיש שכל אחת משתי הכנסיות לא ניצבה בדד אלא הייתה חלק ממכלולי בנייה גדולים יותר, שכללו מתקנים חקלאיים, מחסנים ואזורי מגורים. נראה כי שתי הכנסיות הוקמו לא לפני סוף המאה ה-5 לספה"נ. העדות הארכאולוגית מאשרת שהן תפקדו ושירתו את תושבי העיר עד אשר זו נחרבה ברעידת האדמה של שנת 749 לספה"נ.

❖ מכלול הכנסייה הצפון-מערבית

הכנסייה הצפון-מערבית הוקמה ישירות על גבי שרידי המקדש הרומי. נזכיר כאן שזה האחרון הוקם על גבי המקדש ההלניסטי. הכנסייה כללה את אולם התפילה עצמו, את החצר שממערב לאולם התפילה המכונה אטריום (atrium). מצפון ומדרום לאולם התפילה היו עוד אולמות ומתקנים

4 כנסייה אחרת, המכונה "הקתדרלה", נחפרה בראשית שנות ה-50 של המאה ה-20, עת הוקם במזרחה של סוסיתא אחד משני המבנים ששירתו את חיילי המוצב.

הכנסייה הצפון-מערבית (נחפרה על ידי המשלחת הפולנית). תצלום אוויר. הכנסייה נבנתה על גבי מקדש רומי שפורק. זה האחרון הוקם במקומו של המקדש ההלניסטי, שלא נותר ממנו זכר. תן דעתך על המתקנים החקלאיים (שלוש גתות ובית בד) הממוקמים מצפונה ומדרומה של הכנסייה של (SkyView Photography Ltd).

ובסמוך לכנסייה, ממחישים היטב את המעבר מהעולם האילי אל הנצרות.

סוף דבר

ביקשנו לתאר כאן בקיצור נמרץ את אשר העלינו במרוצת 11 עונות חפירה. חשפנו עד כה רק אחוזים ספורים משטחה הכולל של סוסיתא. החפירה רק בראשיתה, ויש בכוונתנו להמשיך ולחפור במקום ככל שנוכל. אך נדמה לנו כי די במה שנגלה עד כה כדי לאשר שזהו אתר מרתק ושמור היטב. בד בבד עם חשיפת עוד מכלולי בנייה בעונות הבאות, נתחיל בשחזור מכלולי הבנייה השונים ונדאג גם להציג לקהל באופן הראוי ביותר את אשר כבר נחשף. כותבי שורות אלה מאמינים שדמותה האורבנית של סוסיתא, השתמרותם המעולה של בנייניה, בתוספת נוף הנשקף אל הכינרת, די בכל אלה כדי לכלול את סוסיתא בין האתרים הארכאולוגיים המרתקים והמרגשים ביותר בארץ ישראל.

ובו עצמותיה של אישה, כנראה קדושה, אשר נקברה בתוך הכנסייה בקרבת האפסיס והמזבח. הכנסייה הקטנה הוקמה בתוך מכלול מבנים שקדמו לה, וייתכן שלפנינו מנזר שהתמקם ברובע מגורים בן התקופה הרומית המאוחרת (מאות 3-4 לספה"נ). מן הממצאים המרתקים שהועלו דווקא בעונה האחרונה (קיץ 2010) ראוי להזכיר ציור קיר (fresco) של אלת המזל טיכה (Tyche ביוונית או Fortuna בלטינית). ראשה של האלה הוכתר בכתר המעוצב כחומת העיר (corona muralis). מכאן אפשר להסיק שזו אלת המזל העירונית, כלומר אלת המזל של סוסיתא. ממצא אחר ומפתיע במיוחד בשל אופיו האילי הייתה לוחית עצם שגולפה בה בכישרון רב דמותה של אישה רוקדת כששמלתה מדגישה את תנועות הריקוד הנמרצות וגם מבליטה את גופה הנשי – זוהי דמותה של בת לווייתו של דיוניסוס אל היין. שני ממצאים אלה, שנתגלו בבית מגורים מפואר למדי